

HET KONINKRIJK EN DE STAAT

TOM WRIGHT
MICHAEL F. BIRD

Het Koninkrijk en de staat

Christen-zijn in een turbulent
politiek landschap

Uitgeverij Van Wijnen – Amersfoort

© 2025 Nederlandse vertaling: Uitgeverij Van Wijnen, Printerweg 10,
3821 AD Amersfoort
www.uitgeverijvanwijnen.nl

Text by Tom Wright and Michael F. Bird. Original edition published in English under the title *Jesus and the Powers: Christian Political Witness in an Age of Totalitarian Terror and Dysfunctional Democracies* by SPCK Publishing, part of SPCK Group, London, England.

This edition copyright ©Tom Wright and Michael F. Bird 2024.

Vertaling: Zwany Kamerman
Omslagontwerp: Andries Mol
Omslagillustratie Adobe Stock

Bijbelcitaten zijn afkomstig uit de NBV21.

ISBN 978 90 5194 626 0
NUR 707

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd in welke vorm dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

All rights reserved. No part of this book may be reproduced in any form whatsoever without previous written permission from the publisher.

Tekst- en datamining van (delen van) deze uitgave is uitdrukkelijk niet toegestaan.

Inhoud

Inleiding door Roel Kuiper: Het koninkrijk van God in de politiek	7
Woord vooraf	15
1 Het koninkrijk van Jezus in de schaduw van de macht	21
2 De kerk tussen Jezus en Caesar	47
3 Machten, rijken en de vroege kerk: Johannes, Paulus en de paradox van Bijbelse politiek	65
4 Gods koninkrijk: visie en roeping	103
5 De kerk tussen onderwerping en omverwerping	135
6 De kerk in verzet tegen de machten van onze tijd	157
7 Liberalisme en liefde in een tijd van angst en polarisatie	191
8 Conclusie	219

Inleiding door Roel Kuiper: Het koninkrijk van God in de politiek

Stel je voor: er komt een journalist in het Torentje bij de Nederlandse minister-president. Van deze minister-president is bekend dat hij een gelovig christen is. Zodra de journalist daarnaar vraagt, grijpt de woordvoerder die ernaast zit in en zegt: ‘De regering doet niet aan God.’ Zou dat in Nederland kunnen gebeuren? In Engeland is dit gebeurd. Er kwam ooit een journalist in Downing Street, de ambtswoning van de Britse premier Tony Blair, en stelde een vraag over zijn geloof. De woordvoerder antwoordde daarop: ‘Downing Street doesn’t do God.’

De schrijvers van dit boek, Tom Wright en Michael Bird, halen dit merkwaardige voorval aan. Van de politiek zou iets anders verwacht mogen worden, vinden zij, en van christenen helemaal. Geen boedelscheiding tussen geloof en politiek, geen wereld van compartimenten. ‘We must do God’, zeggen ze onomwonden. De politiek kan niet zonder God en het christelijk geloof spreekt zich uit over politieke zaken. Het christelijk geloof heeft het politieke leven in het Westen gevormd. Het christelijk geloof biedt antwoorden op de huidige problemen van de westerse samenleving. Het christelijk geloof daagt de machten van de wereld uit, zeker de politieke, en plaatst er het koningschap van Christus tegenover. Daarom dit pleidooi: *we must do God*.

Tom Wright en Michael F. Bird zijn beiden nieuwtestamenticus. Van dit tweetal is de Britse theoloog Tom Wright het meest bekend, vermoed

ik, en zeker het meest invloedrijk. Hij schreef boeken over het Nieuwe Testament, over Paulus en over de manier waarop het evangelie spreekt over Gods koninkrijk dat bezig is te komen in het hier-en-nu. Zijn werk wordt ook wel getypeerd als ‘theologie van het koninkrijk’. Michael Bird werkt in Australië en deelt de visie van Wright. Hun samenwerking heeft geresulteerd in dit boek, dat nu dus in deze vertaling zijn weg vindt naar Nederlandse lezers. Het is van a tot z een oproep aan christenen zich met politiek bezig te houden. God doet dat ook. De politiek is een koninkrijksproject. De auteurs hebben er iets over te zeggen en wat ze zeggen is welkom in een wereld die, als het om de fundamentele vragen gaat, zoekend is en vaak de richting kwijt.

Dat twee Bijbelwetenschappers zich uitspreken over het koninkrijk van God in de politiek is welkom. Waar in de publieke theologie vaak snel wordt gegrepen naar enkele hoofdlijnen van Bijbels denken, gaan zij nauwkeurig terug naar de teksten, te beginnen bij de Evangelien. In dit boek leggen de schrijvers uit dat het daarin gaat om Jezus’ koningschap in relatie tot de machten van de wereld. Jezus maakt dat bijvoorbeeld duidelijk als Hij aan het eind van zijn leven voor Pontius Pilatus staat. In het kort komt zijn missie als koning in dat gesprek aan de orde. Hier staat de Koning der koningen. Aan Jezus komt alle macht toe in hemel en op aarde. De manier waarop Hij macht uitoefent is echter een heel andere. Het gaat via kruis en opstanding naar nieuw leven, een ongedachte victorie. Als christenen het Onze Vader bidden, dat het op aarde zo mag zijn als in de hemel, dan gaat het om Gods koninkrijk op aarde. Dat is geen koninkrijk van geweld en zelfverheffing, maar van genade, vrede en helende gerechtigheid, liefde en barmhartigheid, een koninkrijk dat van binnenuit alles anders maakt en zo de wereld transformeert.

Dat houdt dus in dat het koninkrijk van God niet alleen een geestelijke realiteit is. Dat is het misverstand waar mensen zich aan vasthouden die de terreinen het liefst gescheiden houden. Nee, Gods koninkrijk breekt baan in deze wereld. En christenen mogen weten dat ze bezig zijn te bouwen áán dat koninkrijk. Daarom is het onmogelijk voor een christen zich afzijdig te houden van de politieke werkelijk-

heid. Christelijke politiek bestaat, het is *kingdom-business*. Het is onmogelijk voor christenen weg te kijken bij onrecht, het is onmogelijk voorbij te gaan aan armoede en gebrek, aan uitbuiting van kwetsbare mensen, aan de uitbarstingen van geweld op de straten van steden, want dit alles gaat in tegen hoe God het wil zien op aarde. Het is onmogelijk overheden hun gang te laten gaan als ze eigenmachtig optreden, oorlogsmisdaden begaan, mensen zonder proces opsluiten, niet opkomen voor wie verdrukt wordt, want dit alles gaat in tegen hoe God het wil zien op aarde. Overheden hebben een roeping van Godswege en moeten daarop worden aangesproken. Daarom moet ook de kerk het erover hebben en overheden verantwoordelijk houden, want zij staan in dienst van God, zoals Romeinen 13 dat zegt. De politieke realiteit is vol heilige dingen waar God op let.

Er wordt weleens gevraagd hoe een christen dat nu moet zien: de overheid in dienst van God. Staan overheden die zich van God niets aantrekken en niet 'aan God doen' dan ook in zijn dienst? Staan Xi Jinping, Poetin, Trump in zijn dienst? Zijn de Britse en Nederlandse premier daadwerkelijk dienaren van God, ook als ze niet in Hem geloven? Hoe kan men beweren dat God overheden instelt, terwijl we er verkiezingen voor houden? Wright en Bird laten goed zien wat het Nieuwe Testament op dit punt nu precies zegt. God stelt overheden in omdat Hij wil dat er een vreedzame legitieme orde op aarde bestaat waarin het kwaad wordt bestraft. God wil dat er een rechtsorde is die mensen beschermt en het leven mogelijk maakt. Overheden hebben de positie en de autoriteit om dat te doen. En dat alles is van God, of mensen dat nu beseffen of niet. Wat burgers via democratische procedures doen is het legitimeren van dergelijk overheidsgezag. Maar overheden als zodanig zijn er omwille van vrede en recht, de overheid is een vorm van 'algemene genade', een ordening die er is van Godswege. Nu komt het erop aan die ordening te gebruiken voor Gods koninkrijk. Daaraan kunnen overheden en machthebbers niet genoeg herinnerd worden.

Politici die wantrouwen zaaien, chaos veroorzaken, mensen in publieke dienst kleineren en beschimpen, om de haverklap roepen dat

bewindspersonen weg moeten, ondergraven het gezag van overheden. Dat is niet wat christenen hebben te doen. Zij erkennen juist het gezag van overheden. Overheden moeten respect en ruimte krijgen om te functioneren. Wie utopische dromen met politieke middelen najaagt, heeft doorgaans weinig geduld met mensen en concrete situaties. Die moeten dan maar weer verdwijnen of uit de weg geruimd worden. Er is een revolutionaire houding van elke keer weer schoon schip willen maken en alles anders willen doen. Hiertegenover staat de ‘antirevolutionaire’ houding van verantwoordelijkheid waar de Bijbel op wijst. Overheden hebben hun werk te doen. Overheden moeten worden erkend vanwege hun hoge roeping. Dat maakt christenen niet automatisch onder alle omstandigheden gezagsgetrouw. Er zijn soms gronden voor verzet tegen de overheid. Wright en Bird besteden er veel aandacht aan. Maar het is evenzeer Bijbels en goed om het legitieme gezag van overheden te erkennen en te steunen. Zo kan iedereen zijn of haar werk doen.

Onze wereld is vol met mensen en stromingen die het allemaal anders willen hebben en daarvoor naar de politiek kijken. Het revolutionaire vuur van de moderniteit woedt daarin krachtig door. Naarmate onze wereld verder seculariseert en onrustiger wordt, laait dat vuur steeds hoger op en keert het zich tegen gegeven instituties, ook democratische instituties. De utopische projecten komen vandaag niet van links, maar van rechts. Onder president Trump wandelen veel utopisten het Witte Huis binnen om Amerika ‘great again’ te maken. In dat denken wordt de macht van de overheid ingezet voor zelfbedachte projecten en megalomane ideeën die weinig geduld vertonen met hoe het hier-en-nu is. Hoe groter de breuk met het verleden hoe beter. Maar is dit waar-toe een overheid op aarde is? Is dit dienst aan de samenleving? Doet dit recht aan mens en schepping? Of is dit het jargon van de machten die zichzelf groot maken, machten die het ook met de democratische rechtsstaat niet zo nauw zullen nemen? Die vraag ligt op tafel.

De democratie staat onder druk vandaag en dat heeft te maken met nieuwe politieke krachten die erop worden uitgeoefend. De be-

reidheid te luisteren, anderen ruimte te geven, op te komen voor het algemeen belang voorbij een privaat belang wordt merkbaar zwakker. Wie anders denkt of zich anders gedraagt kan beter van het toneel verdwijnen. Er is weinig tolerantie. Maar dat is niet de manier waarop het christelijk geloof spreekt. Een democratische samenleving, zo laten Wright en Bird heel mooi zien, leeft van respect voor anderen, van naastenliefde. Verdwijnt die moraal uit de samenleving, dan komt de democratie in gevaar. Dat gebeurt bijvoorbeeld in bewegingen van postliberale progressieven die vinden dat iedereen woke moet denken. Het gebeurt ook onder de nationalistten die Trump steunen. Wie anders denkt is de vijand geworden. Er vindt een vernauwing plaats van wat we kennelijk kunnen hebben van elkaar. Die houding brengt de democratie in gevaar. De democratie heeft de christelijke ethiek als voedingsbodem.

Het belang van een door Bijbels denken gevoede politiek is groter dan ooit. Hoe goed zou het zijn als christenen zich daarvan bewust zijn, weer gaan studeren op wat de Bijbel over de politiek te zeggen heeft en in de politiek aan God blijven doen, explicieter dan ooit. Niet het cultuurchristendom gaat ons helpen, maar een christendom dat de Bijbel laat spreken. Conservatisme en progressivisme beheersen de vleugels van een politiek landschap waarin mensen tegenover elkaar komen te staan. Het zou goed zijn als christenen wijzen op een derde weg, de weg van het koninkrijk van God met een politiek die verbindt en heelt. Dat vraagt om christelijke politiek die zichzelf blijft en zich niet verkoopt als links of rechts. Dat doet tekort aan de eigenheid van de politiek van het koninkrijk. C.S. Lewis heeft eens gezegd dat de politieke boodschap van het evangelie zowel linkse als rechtse trekken heeft. Maar die politiek is in zichzelf niet links of rechts, ze heeft een eigen verhaal te vertellen.

Wright en Bird zeggen daarover: 'Het evangelie roept ons op in Jezus Christus te geloven, bij de kerk te horen en aan het koninkrijk te bouwen. Als we dat allemaal doen, ...dan wordt de pracht van Gods nieuwe schepping zichtbaar, dan tonen we een nieuwe manier van

mens-zijn, bevrijd van het verlangen naar genot en macht, door het voorbeeld van de Zoon van God te volgen.' Dit is koninkrijkstheologie voor de politieke realiteit van iedere dag.

Kunnen we dit boek, dat zo duidelijk een Angelsaksische politieke context ademt, verbinden met de Nederlandse traditie van christelijke politiek? Er wordt geen uitstap gemaakt naar de Nederlandse situatie. Maar hoewel die Angelsaksische context anders is, met bijvoorbeeld een heel andere positie van de 'Church of England' in het politieke krachtenveld, is het niet moeilijk om wat Wright en Bird hier zeggen te benutten in de Nederlandse context. Nederland kent ten opzichte van Engeland en Amerika meer uitgesproken vormen van christelijke politiek. Duidelijker dan in die landen kunnen christenen zich in partijen manifesteren. Dat helpt de bezinning op christelijke politiek. De Bijbelse overwegingen over de concrete betekenis van het koninkrijk van God zijn ook ontwikkeld in Nederland. Groen van Prinsterer wilde evangeliebelijder zijn in de politiek. Abraham Kuypers *Pro Rege* (voor de Koning) is qua inhoud en strekking niet ver verwijderd van de theologie van het koninkrijk van Wright en Bird. Vele christenen hebben gesproken over het koningschap van Christus over alle terreinen van het leven en dus ook over de politiek. Christenen in Nederland in de katholieke, protestantse en met name ook neocalvinistische traditie hebben de bezinning hierop gaande gehouden.

Die Nederlandse tradities kunnen profiteren van dit werk van Wright en Bird. Hun boek is welkom om het gesprek over christelijk geloof en politiek te voeden en van een nieuwe impuls te voorzien. Ik hoop dat dat ook daadwerkelijk gebeurt. Ik hoop dat we ons met de schrijvers realiseren hoe belangrijk de politieke werkelijkheid is in de Bijbel en hoe Jezus' werk een nieuw licht heeft geworpen op het functioneren van aardse macht. Dit boek laat zien wat het voor christenen betekent wanneer ze wél aan God doen in de politiek. Het is een hoopvol boek omdat het wijst op de mogelijkheden die iedere volgeling van Jezus heeft om iets van de heerschappij van Christus te laten weerspiegelen in eigen handelen. Die boodschap inspireert. De herkenning van

INLEIDING

dat koninkrijkswerk verenigt en verbindt christenen van alle landen in één gedeelde missie: de weg van het evangelie weerspiegelen in de weerbarstige politieke realiteit van iedere dag.

Prof. dr. Roel Kuiper is hoogleraar aan de Theologische Universiteit Utrecht en oud-senator voor de ChristenUnie. Hij schreef diverse boeken over geloof en politiek.

Woord vooraf

In 2019 hebben wij, Tom en Mike, elkaar gevonden in onze gedeelde passie voor de Bijbel en het Nieuwe Testament, voor de eerste christenen en de tijd waarin zij leefden. De uitgeverijen SPCK en Zonder van hebben ons daarin geweldig ondersteund. We hebben elkaar nu opnieuw gevonden waar het gaat om 'bouwen aan het koninkrijk' in een tijd van totalitaire terreur en disfunctionele democratieën. We zijn geen politicologen of sociaal activisten, maar we hebben al vaker geschreven over de politieke en sociale implicaties van het evangelie. We zien wereldwijd een golf van terreur, tirannie, trauma, verdeeldheid en wanhoop. Niet alleen in het Westen, maar ook in Azië, Afrika en Noord- en Zuid-Amerika. De wereld lijkt bijna te ontploffen door financiële crises, pandemieën, toenemend onrecht en groeiende ongelijkheid, democratische chaos, geopolitieke onrust, oorlogen en geruchten van nog meer oorlogen.

Dit boek is een ander boek dan de meeste boeken over geloof en politiek. We gaan niet uitleggen hoe christenen over abortus, wapenbezit, Brexit, Trump, klimaatverandering, racisme en andere controverse onderwerpen moeten denken. Maar we presenteren ook geen droge theorie over staatsvormen en geloofsvormen, zonder verbinding met het dagelijkse leven.

In dit boek, *Het Koninkrijk en de staat*, hebben wij één doel: verkondigen dat Jezus Koning is, ook in een tijd van opkomende autocratieën, in een tijd van angst en versplintering, te midden van slagvelden en crises. Daarvan getuigt de kerk. Het koninkrijk van Jezus is

het doel van het werk van de kerk. Dat geldt voor vandaag, morgen en overmorgen, totdat de dood en de despoten niet meer zijn, totdat de tijd aanbreekt waarin ‘Hij alle vijanden aan zijn voeten heeft gelegd’ (1 Korintiërs 15:25). Vanuit deze overtuiging moet de kerk leren hoe ze zich verhoudt tot Bijbelse en wereldse rijken, hoe ze in onze steden en dorpen voor het koninkrijk kan bouwen en wanneer ze de autoriteiten moet gehoorzamen en wanneer niet. We moeten begrijpen wat de positie van de kerk is tussen presidenten en machten. We moeten echt als discipelen gaan denken, zonder vooroordelen en niet verblind door populistische uitspraken, voor ‘een dieper inzicht in al het goede dat ons nader tot Christus brengt’ (Filemon 6). We willen onze lezers laten nadenken over het laten opbloeien van de mensheid, over onze inzet voor het welzijn van alle mensen. Hoe kunnen we streven naar dingen die tot vrede leiden in een turbulent politiek landschap zoals we dat sinds de jaren dertig van de vorige eeuw niet meer hebben gekend?

We willen met dit boek christenen helpen om met wijsheid te reageren op situaties als in Oekraïne, Nigeria, Gaza, Myanmar en Taiwan. We willen helpen nadenken over constitutionele monarchieën en democratische republieken. We willen waarschuwen voor de verleiding van politieke macht. We willen oproepen tot het bouwen van dingen die niet verdwijnen als de nieuwe schepping verschijnt, en tegelijkertijd laten zien dat we mogen rusten in de goedheid en trouw van de Ene die de Koning der koningen en de Heer der heren is.

Daarom beginnen we dit boek met een korte blik op de politieke onrust en opkomende rijken van onze eigen tijd. Daarna zien we in hoofdstuk 1 hoe Jezus en zijn volgelingen op het toneel verschenen tijdens het hoogtepunt van de macht van het Romeinse Rijk en hoe ze omgingen met de verschrikkingen uit de tijd van het keizerrijk. Daarna gaat het over de verandering die de kerk doormaakte toen ze vanuit een onderdrukte positie in het keizerrijk juist kon gaan profiteren van de vele voordelen van datzelfde keizerrijk. De kerk ging samenwerken met de keizer, en later, in de middeleeuwen, met koningen en prinsen, waardoor er allerlei ingewikkelde verhoudingen tussen de kerk en de staten ontstonden, die tot op de dag van vandaag bestaan. Het chris-

telijk geloof leidde tot een revolutie in de Europese beschavingen en zit nu verankerd in het politieke en morele DNA van het Westen. Maar diezelfde kerk ging ook onzalige relaties aan met westerse machten, en deed mee in het wereldwijde koloniale geweld van Europese machthebbers en koninkrijken. Maar hoe goed of slecht de kerk zich in het verleden ook heeft gedragen, ze kan zich niet uit de politiek terugtrekken. Als we de waarheid willen spreken tegen de machten en tegen die machten op willen staan, moeten we de zaak van het koninkrijk dienen met de zakelijkheid van de politieke macht (hoofdstuk 2).

De ‘machten’ in onze wereld zijn duidelijk zichtbaar in de Bijbel, en heel de geschiedenis door drukken de geestelijke en politieke machten hun stempel op die geschiedenis. In Paulus’ brief aan de Kolossenzen, en nog sterker in het evangelie naar Johannes, zien we dat de machten uit Jezus’ tijd door Hem machteloos worden gemaakt, en daarna door Hem verzoend worden. Zo was het ook altijd bedoeld. God heeft vanaf het begin gewild dat mensen mee zouden werken in zijn koninkrijk. Maar de machten sturen aan op opstandigheid, met allerlei ellende tot gevolg waardoor de schepping ‘als in barensweeën zucht en lijdt’.

God lost dit op door alle macht in één mens samen te brengen, in het kind van Abraham, een Israëliet, de Zoon van David – de Messias. Zijn dood verzoent alle zonden en luidt de overwinning in over de heerser van deze wereld, die buitengeworpen wordt. De machten van het duister worden ontwapend. Regeringen en machthebbers lijken het in onze tijd voor het zeggen te hebben, maar hun macht is hun gegeven, en ze zullen ter verantwoording worden geroepen over wat ze met hun macht hebben gedaan. Christenen zijn niet geroepen om vroom naar de hemel te verlangen, maar ook niet om Jezus als koning uit te roepen en iedereen, gewenst of ongewenst, tot zijn onderdanen te maken. In plaats daarvan moeten christenen bereid zijn om de waarheid te spreken tegen de macht, om bij te dragen aan rechtvaardig bestuur door aan te dringen op gerechtigheid, zodat de overheden de dienst vervullen die God van hen verwacht (hoofdstuk 3).

Van daaruit gaan we in op de vraag hoe we in onze wereld, waar de spanningen steeds hoger oplopen, concreet kunnen bouwen aan het

koninkrijk. Het koninkrijk is dan wel niet *van* deze wereld, maar het is nadrukkelijk wel *voor* deze wereld. Werken voor het koninkrijk gaat niet samen met ons terugtrekken uit de wereld. We laten daarom zien hoe bouwen aan het koninkrijk eruit kan zien (hoofdstuk 4, waarin ook veel terugkomt uit onder andere Toms boek *Hoe God koning werd*.¹

Vervolgens gaan we in op het gehoorzamen van het gezag dat over ons gesteld is (hoofdstuk 5) en op de vraag wanneer we als getuigen van Christus dat gezag, de overheid, bewust ongehoorzaam moeten zijn (hoofdstuk 6). Dat zijn lastige, complexe vragen. We willen vooral benadrukken dat het goed is dat er een overheid is, en tegelijkertijd leggen we uit wat we zouden kunnen doen wanneer overheden niet langer het algemeen belang dienen maar roofzuchtige tirannen worden.

Ten slotte besteden we aandacht aan de liberale democratie. Dankzij het liberalisme in de liberale democratie kunnen we met politieke en culturele verschillen omgaan, en dat niet ondanks het feit dat we christen zijn maar juist omdat we christen zijn. In onze tijd is niets vanzelfsprekend, en de verschillen leiden tot conflicten, maar wij zijn geroepen om van onze links- en rechtsstemmende naasten te houden, en ons in te zetten voor een betere wereld voor alle soorten gelovigen en voor niet-gelovigen (hoofdstuk 7).

Dat, beste lezer, staat u te wachten. We bieden u een soort pelgrimsreis door de politieke theologie, waarin we u een selectie van Bijbelse inzichten voorschotelen, inzoomen op belangrijke punten uit de kerkgeschiedenis, Jezus' positie ten opzichte van de machten voortdurend centraal stellen, nadenken over de relatie tussen de kerk en de overheid en waarin we worstelen met lastige onderwerpen als 'secularisme' en 'burgerlijke ongehoorzaamheid'. We willen biddend nadenken over de zendingsopdracht en de opdracht tot getuigen over het koninkrijk, ook als de democratie onder druk staat. De kerk bewaart een evangelie dat niet gereduceerd kan worden tot hedendaags

1 Tom Wright, *Hoe God koning werd. De kern van het evangelie herontdekt*. Franeker: Van Wijnen, 2014

politiek activisme, maar wat ook niet eenzijdig op de hemel gericht is en zich doof houdt voor de beproevingen en bedreigingen van onze tijd. Als het evangelie zegt dat Jezus koning is, moeten we proberen te doorgronden wat dat betekent op het Plein van de Hemelse Vrede, in het parlement, in de kantine, in de supermarkt en in het stemhokje. Ooit zal er geen politiek meer zijn, dan zullen alle dingen onderworpen zijn aan 'de macht en het koningschap van onze God en de heerschappij van zijn messias' (Openbaring 12:10). Tot die tijd hebben we wijsheid nodig, want de kerk moet nog flink wat doen om voorbereid te zijn op die dag.

Ten slotte willen we onze dank uitspreken aan Philip Law, van uitgeverij SPCK, voor zijn begeleiding tijdens het schrijven van het boek, en voor zijn adviezen en feedback. Het team van Zondervan stond onder leiding van Katya Covrett, en heeft ook in hoge mate bijgedragen aan het uitbrengen van dit boek. Brian Walsh heeft delen van het manuscript becommentarieerd, waarvoor dank.

Tom Wright en Michael F. Bird

Naschrift

Dit boek stond op het punt gedrukt te worden, toen in oktober 2023 de oorlog tussen Israël en Gaza uitbrak. We betreuren het verlies van onschuldige levens, en het wrede bloedbad dat aangericht is. Dit conflict heeft een lange en lastige geschiedenis, die tot een politiek en moreel complexe situatie heeft geleid, waarin ook kolonialisme, macht, land, religie, geweld, mensenrechten en geopolitieke factoren een rol spelen. Het is bijna onmogelijk om iets over dit onderwerp te zeggen zonder dat er iemand aanstoot aan neemt. De wreedheid van de aanvallen van Hamas op Israëlische burgers doen ons denken aan Jesaja's beschrijving van degenen die zich haasten om onschuldig bloed te vergieten (Jesaja 59:7). Tegelijkertijd doet Israël's bejegening van de Palestijnen in de afgelopen generaties ons denken aan koning Achab, die met geweld de wijngaard van Nabot inpikte (1 Koningen 21). Helaas

zien we opnieuw de verwoestende kracht van de machten, waardoor zowel Israëli's als Palestijnen te lijden hebben onder geweld en bloedvergieten.

Nu er gegijzelden in Gaza zitten en Palestijnse kinderen op straat de dood vinden, mogen we geen tijd verspillen aan ouderwetse partizaanse sympathieën of grote uitspraken over overheersing. We willen al onze lezers vragen om gevaarlijke retoriek te bestrijden – of het nu gaat over het verjagen van de Joden uit het land, 'van de rivier tot de zee', of om het afschilderen van de Palestijnen als de Amalekieten die al lang geleden verdeld hadden moeten worden, want dan wordt de indruk gewekt dat de Bijbel deze eindeloze cyclus van geweld en goddeloosheid heeft voorzien of zelfs zou hebben goedgekeurd.

Het koninkrijk van Jezus in de schaduw van de macht

De geschiedenis herhaalt zich

‘Ik ben geboren in een land dat niet meer bestaat.’ Als ik (Mike Bird) dat zeg, kijken mensen me verbaasd aan, alsof ik in Atlantis of Narnia geboren ben. Als ik zeg dat mijn geboorteland echt geen verzinsel is, volgt een aantal zwakke pogingen om het land te raden, waarna ik vertel dat ik geboren ben in de Bondsrepubliek Duitsland, ook wel West-Duitsland genoemd. West-Duitsland is ontstaan uit het opkomen en ondergaan van een aantal rijken, te weten het Pruisische koninkrijk (1701-1871), het Duitse Keizerrijk (1871-1917), de Weimarrpubliek (1918-1933) en het Deutsches Reich (1933-1945). Na de Tweede Wereldoorlog werd het land opgedeeld in Oost- en West-Duitsland (1945-1990), en na de val van de Berlijnse Muur werd het land in 1990 herenigd.

Ik (Mike) ben in Duitsland geboren omdat mijn vader in het Britse leger diende. Hij diende vlak na de oorlog als gewapende cavalerist tijdens de Britse bezetting van Duitsland. Toen ik vier was, scheidden mijn ouders en verhuisden mijn moeder en ik naar Australië, een voormalige Britse kolonie, een direct overblijfsel van het eens zo machtige Britse Rijk. Mijn moeder trouwde met mijn stiefvader, een zoon van Servische immigranten die na de Tweede Wereldoorlog naar Australië waren gegaan vanwege het etnische geweld op de Balkan. Australië

maakt al sinds 1788 deel uit van het Britse Rijk en is in 1901 meegegaan in de federalisering van dat rijk. Vanaf de jaren veertig heeft Australië de blik wat betreft veiligheid echter meer en meer op een ander groot rijk gericht, namelijk de Verenigde Staten. Daarom steunde Australië de militaire acties van de Verenigde Staten in Vietnam, de Perzische Golf, Irak en Afghanistan. Zelf heb ik in het Australische leger gediend en heb ik vaak samengewerkt met collega-militairen uit Singapore, het Verenigd Koninkrijk en de Verenigde Staten. Ik ben nooit uitgezonden, maar ik heb wel een eed van trouw gezworen aan de Queen en het Australische volk. Tegenwoordig is Australië economisch gezien veel sterker verbonden met Azië dan met Europa of Noord-Amerika. China is de grootste handelspartner en de meeste immigranten komen tegenwoordig uit India.

Waarom vertel ik dit hier? Om te laten zien dat mijn geboorteland, de plek waar ik opgegroeid ben, en mijn beroepsloopbaan direct verband houden met het blinken en verzinken van meer dan één rijk. Als er geen Deutsches Reich was geweest, geen Sovjet-Unie en geen Brits Rijk, was ik misschien wel nooit geboren, in elk geval niet in Duitsland, was ik misschien nooit naar Australië verhuisd en had ik nooit in het leger gediend. Ik denk dat het leven van veel mensen lijkt op mijn leven. Tom Wrights vader bijvoorbeeld, was langdurig krijgsgevangene tijdens de Tweede Wereldoorlog, en hij overleefde het gelukkig, in tegenstelling tot veel van zijn landgenoten. Het leven van ons allemaal is op de een of andere manier door de wereldrijken gevormd, door een conflict in het verleden, door de verwachting van een toekomstig conflict of doordat regeringen over ons hoofd heen besluiten namen. De geschiedenis staat bol van de botsingen tussen beschavingen, rijken die opkomen en ondergaan, grote conflicten over politieke ideologieën, rivaliteit tussen godsdiensten, Oost tegen West of marxisme tegen kapitalisme.

Maar tot voor kort werd algemeen aangenomen dat de strijd tussen beschavingen nu wel beslecht was en dat de veldslag tussen ideologieën gestreden is. Na de val van de Berlijnse Muur (1989), het uiteenvallen van de Sovjet-Unie (1991) en het einde van de apartheid in

Zuid-Afrika (1994), was het duidelijk dat de liberale democratie had gewonnen. De liberale democratie was *het systeem*, het hoogtepunt en het eindpunt van de menselijke politieke evolutie. De liberale democratie was een sociaal systeem waarin rechten en verantwoordelijkheden in evenwicht waren, waarin vrijheid en orde niet om de macht streden, waarin de macht verdeeld was in een centraal en decentraal deel, kortom, een systeem waarin de economieën konden blijven groeien. Eind jaren tachtig schreef de Amerikaanse politicoloog en filosoof Francis Fukuyama zijn veelgeprezen *Het einde van de geschiedenis en de laatste mens* (1992), en hij zegt:

Wat we zien is niet alleen het einde van de Koude Oorlog, of het voorbijgaan van een periode in de naoorlogse geschiedenis, maar het einde van de geschiedenis zelf... We staan op het eindpunt van de ideologische evolutie van de mensheid. De westerse liberale democratie is de definitieve vorm van menselijke regeringsvormen.¹

Lange tijd leek Fukuyama gelijk te hebben. De wereld stond als één man op tegen Saddam Hussein toen Irak Koeweit binnenviel. De genocide in Rwanda en het voormalig Joegoslavië werden gestopt door internationaal ingrijpen. Landen begonnen hun leger te verkleinen, de macht van de Europese Unie steeg tot grote hoogte, het internet verbond mensen op ongekende manieren aan elkaar en de meeste economieën groeiden in de jaren negentig als kool. Nu zou de westerse liberale democratie ook voet aan de grond krijgen in Rusland, China en het Midden-Oosten. We stonden aan het eind van de 'geschiedenis' waarin geschillen over ideologieën en botsingen tussen rijken centraal stonden... dachten we.

In de laatste jaren van de twintigste eeuw en het eerste kwart van de eenentwintigste eeuw braken echter krachten van chaos en

1 Francis Fukuyama, *Het einde van de geschiedenis en de laatste mens* (vert.: A Kapteyns-Bacuna), Contact, 1999 (ISBN 902542158X).

wreedheid los, waarvan we dachten dat we die voorgoed overwonnen hadden. Drugskartels terroriseerden landen in Zuid-Amerika. De radicale islam kwam op, het werd 11 september 2001 en er volgde een wereldwijde oorlog tegen terreur. Daarna kwamen de oorlog in Irak, de opkomst van Islamitische Staat, een burgeroorlog in Syrië en een ongeorganiseerde en rampzalige terugtrekking uit Afghanistan, na twintig jaar bezetting. De financiële crisis uit 2008 liet zien dat het hele economische systeem er puur en alleen op gericht lijkt te zijn de rijken nog rijker te maken. Noord-Korea kreeg toegang tot kernwapens, en Iran heeft ze bijna. De economische groei van China leidde niet tot het ontstaan van een liberale democratie; het land is nu een techno-totalitaire staat, machtig, rijk en gericht op expansie. Wat betreft Rusland werd gehoopt dat het zou verwestern, maar het lijkt erop dat Rusland blijft wat het sinds de zeventiende eeuw al is: een militaire dictatuur. De Arabische Lente kwam en ging binnen een jaar. In geen enkel Arabisch land, met uitzondering misschien van Tunesië, is meer vrijheid ontstaan. Bovendien heeft de wereld nu te maken met de toenemende gevolgen van klimaatverandering, grote stromen vluchtelingen als gevolg van oorlogen en armoede, en alle landen kampen met de verwoestende gevolgen van de COVID-19 pandemie. Tijdens het schrijven van dit boek blijft Poetin Oekraïne aanvallen, om het ofwel bij Rusland in te lijven of te vernietigen. China blijft Taiwan bedreigen, vervolgt godsdienstige minderheden zoals de Oeigoeren en christelijke huiskerken en drukt het prodemocratische protest in Hong Kong met harde hand de kop in.

Om Fukuyama's veronderstelling nog verder te ontcrachten, wijzen we op de huidige staat van veel westerse democratieën. Die raken steeds verder versplinterd en gaan richting het punt waarop wetgeving verstikkend wordt, of ze hebben te maken met een soort dodelijke neerwaartse spiraal waarbij ze zichzelf van binnenuit vernietigen. In Australië en Italië volgen minister-presidenten elkaar onwaarschijnlijk snel op. Groot-Brittannië heeft zichzelf verscheurd door de Brexit. In de Verenigde Staten houden de beide politieke uitersten elkaar in een houdgreep, met enerzijds blanke, christelijke nationalist en an-

derzijds progressieve identitairen. Er is geen consensus meer over of geloof in een hoger doel, dat voorheen de politieke klassen karakteriseerde. Beide uiterste kampen in de Verenigde Staten geloven dat het andere uiterste geen bestaansrecht heeft. Via hun eigen (sociale) media halen ze medestanders binnen en daarmee enorm veel geld, door op klachten te focussen en die uit te vergroten, en de smeulende onverschilligheid op te poken. Daar komt bij dat lobbyisten politici verzamelen zoals verzamelaars kostbaar antiek verzamelen. In het Westen zie je meestal niet de harde corruptie van de zogenaamde bananenrepublieken, maar zachtere vormen van corruptie hebben zich diep ingevreten in bedrijven die politieke campagnes financieren en hun eigen belangen op de eerste plaats zetten. In de Amerikaanse campagnes focussen de politici en de uitgesproken linkse of rechtse media met het oog op hun inkomsten op de waan van de dag, en trekken daar zoveel mogelijk mensen in mee. De gokindustrie heeft enorme invloed op de politieke elite in Groot-Brittannië, Australië en Canada. Helaas is het zo dat democratisch gekozen partijen en parlementen even nutteloos en onverdraagbaar kunnen zijn als dictaturen wreed en ondraaglijk kunnen zijn.² Dit tastbaar democratisch disfunctioneren speelt Rusland en China alle nodige argumenten in handen om de eigen propaganda, dat democratie tot ongeorganiseerde chaos leidt, kracht bij te zetten.

We zijn niet de eersten die het zeggen, maar Fukuyama had het mis. We zijn niet aan het eind van de geschiedenis gekomen, machtsblokken komen en gaan nog steeds, en de liberale democratie blijkt niet de zegeningen te brengen die we ervan verwachtten. De economische groei heeft in China niet tot liberalisme geleid maar tot een autoritaire eenpartijstaat. Rusland is een militaire autocratie gebleven. Europa kan niet beslissen of het een tweede Habsburgse rijk wil zijn, een technocratische slechterik of een samenleving van nihilisten die van harte Europees zijn, maar verder nergens meer bij horen. De 'war

2 Jacques Ellul, *Anarchy and Christianity* (Grand Rapids, MI: Eerdmans, 1988), pp. 21–2.

on terror' heeft in één klap zichtbaar gemaakt dat de liberale democratieën zeer afhankelijk zijn van oorlog, zowel voor economische groei als voor morele eenheid.³ De jaren twintig van onze eeuw lijken tot nu toe de meest onzekere en gevaarlijke periode in de menselijke geschiedenis te zijn sinds de jaren dertig van de vorige eeuw. Helaas komt daar de nachtmerrieachtige mogelijkheid van een nucleaire oorlog nog bij, die onvermijdelijk is en catastrofale gevolgen zal hebben, tenzij we het feitelijk onmogelijk maken. Er zijn meerdere gebieden op aarde waar alleen nog een vonkje nodig is om het kruitvat te laten ontploffen, zoals een moord, een bedrijf dat failliet gaat of een politieke coalitie die uiteenvalt. We hebben te kampen met een verslechterend klimaat en meer economische onrust in het verschiet. Bovendien lukt het liberale democratieën niet om een werkbaar en rechtvaardig evenwicht te vinden wat betreft milieuactivisme, racisme, gezondheidszorg, immigratie, wapenbezit, abortus, vrijheid van godsdienst en de rechten van lhbtq+'ers. De mensen krijgen een steeds grotere afkeer van het systeem. Het optimisme van de jaren negentig is omgekomen op de slagvelden in Kosovo, in de ruïnes van het World Trade Center en in de valleien van Afghanistan. Fukuyama's boek is destijds de hemel in geprezen. Maar net als een virus steekt de geschiedenis telkens weer de kop op, en slaat hard terug.

Gods koninkrijk in een wereld vol onrust

Gods voorzienigheid, Gods doel en ons gebed

In een wereld waarin nieuwe machten opstaan, en er een niet-aflaten-de stroom is van ellende, pandemieën, terreur, democratisch verval en cultuuroorlogen, vraag je je af wat christenen daarvan moet vinden, en wat ze eraan kunnen doen.

3 Meer hierover in Stanley Hauerwas en William H. Willimon, *Resident Aliens: Life in the Christian Colony* (Nashville, TN: Abingdon, 1989), p. 35.